

KARATEĞİN

Tacikistan'da bir bölge.

Karategin bölgesi, Amuderya'nın Tacikistan sınırları içindeki başlangıç kollarından Kızılsu (Vahş, Surhab) havzasında yer alır. İlk İslâm coğrafyacıları burayı Râşt diye adlandırmıştır (İbnü'l-Fakih, s. 324; İbn Hurdâzbih, s. 34, 211; İbn Rüste, s. 92, 290). Dağlar arasında yer alan bölgenin merkezi Germ'dir. Burası İslâm ordularının uç şehri haline gelince Türk akınlarına karşı Fazl b. Yahyâ el-Bermekî tarafından şehrin çevresi VIII. yüzyılda bir setle çevrilmişti (İbnü'l-Fakih, s. 324 vd.; İbn Hurdâzbih, s. 34). Horasan'ın doğu sınırı olarak gösterilen, Tirmiz'e 80 fersah mesafedeki Germ şehrinin XIII. yüzyıla kadar fazla bir önem taşımadığı Yâkût el-Hamevî'nin önceki bilgileri tekrar etmesinden anlaşılmaktadır (*Mu'cemü'l-büldân*, II, 733). Karategin, zaman zaman bölgenin biraz aşağısında bulunan Kumîz (Kumâz) bölgesiyle karıştırılmıştır (*İA*, VI, 338).

Abbâsiler döneminde 337 (948-49) yılında Ca'fer b. Şemânîkû, Râşt emîri diye gösterilir (Gerdîzî, s. 157). Timurlular dönemi tarihçilerinden bazıları bölgenin adını Kayırteğ'in şeklinde kaydeder. Mahmûd b. Velî'nin *Bahrû'l-esrâr*'ında (MS. India Office, Ethe, cat., nr. 575, vr. 277^a) 1045'te (1635-36) putperest Kırgızlar'dan 12.000 ailenin Karategin'den geçerek Hisar'a gittiği belirtilmektedir. Karategin, Timurlular'ın ardından Çağataylılar, daha sonra Orta Asya hanlıkları arasında zaman zaman el değiştirdi. XIX. yüzyıl başlarında Karateginliler, Hokand hanlarından (veya Fergana Hanlığı) Âlim Han'ın ordusunun önemli bir kısmını teşkil ediyordu. Bölge Hokand Hanı Muhammed Ali Han devrinde ordu kumandanı Hak-kuli tarafından 1834'te tamamen hâkimiyet altına alındı. Ancak Karategin Emîri Muzaffer Han (Muzaffer Şah) bir anlaşmazlık sonucu isyan edince Hokand hâkimi Malla Han 1858'de Karategin'e saldırdı. Hisar 1869'da Buhara emîrine teslim olmak zorunda kalınca Karategin de işgal edildi ve Muzaffer Han esir alınarak Buhara'ya götürüldü. Rus ordusundan K. P. von Kauffman'ın hakemliğiyle Buhara ile Hokand arasında anlaşma sağlandı ve Muzaffer Han tekrar emirliğine kavuştu. Ancak onun ölümünün ardından Karategin siyâsî bakımdan Buhara Emirliği'ne bağlanmakla beraber ekonomik yönden

Hokand nüfuzu altında idi. Fergana ile Karategin arasında süren siyâsî mücadele, Rus işgalıyla birlikte gelen M. D. Skobelev ve emîrin diğer kardeşi Süfî Han arasında yapılan anlaşma ile Küçük Karamuk-Su vadisindeki sirtlar iki bölgenin (Fergana ve Karategin) sınırları olarak belirlenince sona erdi (1876). Karategin 1878'de Buhara Emirliği hâkimiyeti altına alındı (Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, s. 85). 1895'ten sonra Karategin Rus işgaline uğradı. Karategin Emîri Fudayl Mahdum 1921'de Basmacı Hareketi'ne katılınca Ruslar Germ Kalesi'ne saldırdı ve buradaki mücadele 1923'e kadar sürdü. Basmacılar'ın çekilmesiyle Ruslar 1923'te Germ'e hücum edince Fudayl yenildi ve şehir Ruslar'ın eline geçti (a.mlf., *Basmacılar*, s. 239). 12 Nisan 1929 tarihinde Karategin Beyi Fudayl öncülüğünde Humba Kalesi'nde yeni bir Basmacı direnişi başladı. Sovyet yönetimine son verilip yerli işbirlikçiler öldürüldü. Rusya'nın çekilmesinden sonra bölge Tacikistan sınırları içinde kaldı. Bugün halkını Kırgızlar, Tacikler ve Özbekler'in oluşturduğu Karategin'in yüzölçümü 10.792 km²'dir. V. Oşanın ve diğer Avrupalı seyyahlar XIX. yüzyılın sonlarında Karategin'i köşkerleri, verimli meyve bahçeleriyle tanımlamaktadır. Yöre halkı çalışmak için zaman zaman Fergana'ya giderdi. Kırgızlar'ın XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla kalan, kültürel, millî ve siyâsî fikir adamlarından ve ozanlarından sayılan Moldo Niyaz, Karategin Medresesi'nde eğitim görmüştür (Güngör, s. 75).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Fakih, *Muhtaşaru Kitâbi'l-Büldân* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1886, s. 324 vd.; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 34, 211; İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefise*, s. 92, 290; İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 340; İbn Havkal, *Şuretü'l-arz*, s. 459, 503, 519; *Hudûdü'l-âlem* (Sütüde), s. 120; Gerdîzî, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 83, 152, 157, 169; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 733; Bâbü, *Vekâyi'* (Arat), s. 34, 35, 67, 73, 85; Mirza Haydar Duglat, *Târih-i Reşîdî* (trc. E. D. Ross, nşr. N. Elias), Delhi 1986, s. 145, 241; Mahmûd b. Velî, *Bahrû'l-esrâr*, India Office Library, Ms., nr. 575, vr. 277^a; A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türki Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, bk. İndeks; Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 85, 91; a.mlf., *Basmacılar*, Ankara 1997, s. 164, 177, 239; Ebubekir Güngör, *Çarlık Döneminde Türkistan'da Fikir Akımları* (yüksek lisans tezi, 2008), Bişkek Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, tür.yer.; W. Barthold, "Karategin", *İA*, VI, 338-339; B. Spuler, "Karategin", *EP* (İng.), IV, 631-632.

KÂRİMİ

(الكارمي)

Eyyübiler ve Memlükler devrinde
ülkeler arasında
baharat ticareti yapan
müslüman tüccar.

Kaynaklarda kârim, kârimiyye, ekârim şeklinde geçen kelimenin kökeni hakkında çeşitli görüşler vardır. Memlükler dönemi müelliflerinin ileri sürdüğü, Batı Sudan'da bir bölge olan Kânim'den geldiği yolundaki görüş en çok kabul edilen görüştür. Bazılarında bu tüccarlara Sudan karşılığında kullanılan Tekrûr bölgesine nisbetle Tekrûrî denilmesi de bu görüşü desteklemektedir. Kelimenin divanlarda böyle geçtiği ve Arapça'da bir anlamının olmadığı da belirtilmiştir (diğer görüşler için bk. Çetin, XXII/35 [2004], s. 74-75). Genel anlamda baharat ticaretiyle uğraşan kârimiler, Fâtımîler döneminde Mısır ve Aden'de ortaya çıkan tüccar loncalarını teşkil ediyordu. Aynı dönemde Mısır'da Kahire ve Kûs'ta merkezleri bulunuyordu. Fâtımîler devrinde bu grubun, Ayzâb ile Sevâkin arasındaki ticaret yolculukları esnasında komşu adaların korsanlarından korunabilmek için bir filo oluşturulmasından itibaren kârimî kavramı "ticaret filosu" anlamını da kazanmıştır. Kûs valisinin sorumluluğundaki bu deniz gücü önceleri beş gemiden meydana gelirken sonraları gemi sayısı üçe düşmüştür (Kalkaşendî, III, 597).

Özellikle XII. yüzyılda Eyyübiler'in kurulmasıyla birlikte ticaretin yönü Hint Okyanusu'ndan Akdeniz'e kayınca diğer tüccarlar gibi kârimiler de Mısır'a yöneldi. Kârimîlerin bu dönemde Kızıldeniz ile Hint Okyanusu'ndaki ticarî faaliyetlerinde önemli bir gelişme kaydedildi. Selâhaddin-i Eyyübî'nin Haçlılar karşısında kazandığı zafere Haçlıları Batı-Uzakdoğu arasındaki bu en önemli ticaret yolundan uzaklaştırdı ve kârimî tüccarların güçlenmelerine yardımcı oldu. Selâhaddin'in yeğeni ve Mısır'daki temsilcisi el-Melikü'l-Muzaffer Takıyyüddin Ömer'in 1183'te Kahire'nin liman bölgesi Fustat'ta Nil nehri kenarında hanlardan oluşan Funduku'l-kârim'i inşa ettirmesi kârimî tüccarların önemini daha da arttırdı. Bunlar, doğudan getirdikleri malları dört önemli sahil limanından Funduku'l-kârim adlı ticaret merkezlerine ulaştırıyorlardı. Bu gelişmenin ardından yahudi ve Kıptî tacirleri Kızıldeniz ticaretiyle ilgili büyük yatırımlara son vermek zorunda

kaldılar, onların yerini kârimîler başta olmak üzere müslüman tüccarlar aldı.

Kârimîler, Eyyübîler ve daha sonra Memlûkler'in önemli ticaret merkezlerinde, genellikle Batılı tüccarların büyük ilgi gösterdiği baharat ticareti üzerine faaliyette bulunan bir tüccar loncası oluşturmuştu. Bundan dolayı baharat ticaretiyle uğraşanlara "kârimîye" adı veriliyordu. Baharat maddelerini daha ziyade Yemen, Çin ve Hindistan'dan getiren kârimîler ipek, kumaş, kereste, silâh, buğday, pirinç, un, şeker, yağ ve bal ticaretiyle de uğraşırlardı. Kârimî tüccarların büyük bir kısmı Memlûkler zamanında kendilerine merkez olarak Saîd bölgesindeki Kûs şehrini seçti. Kûs Orta Afrika, Yemen, Hindistan ve Habeşistan'dan gelen mallar için Mısır'ın en önemli pazarı durumundaydı. Memlûk sultanları kârimî tüccarları korumak için çeşitli tedbirler aldılar. Önemli devlet görevlilerinden biri olan nâzirü'l-bahâr ve'l-kârim, devlet adına kârimîlerin Kızıldeniz'de ve Mısır'daki menfaatlerini korumaktan sorumluydu, buna karşılık onlardan çeşitli vergiler toplardı. Bu önemli görevli bazan vezire yahut nâzirü'l-hâssa bağlanır, bazan da müstakil olarak çalışırdı. Kûs şehrindeki kârimî tüccarların "reisü'l-kârimîye (kebîrû't-tüccâr, reisü't-tüccâr) unvanı verilen başkanlarının da Memlûk sultanları huzurunda büyük itibarları vardı.

Devlet önemli ticaret merkezlerinde, bilhassa Kûs, İskenderiye ve Kahire'de hıristiyan ve müslüman tüccarlar lehine bazı ticarî tedbirler aldı, birtakım imtiyazlar bahşetti. Kârimî tüccarlar, bu imtiyazlar sayesinde özellikle XIV. yüzyılın ortalarında ve ikinci yarısında çok güçlendiler, öncekilerle kıyaslanamayacak derecede büyük sermayeler elde ettiler. Kârimîlerin faaliyetleri Mısır başşehrinin gelişimi ve ticarî finansman tarihinde yeni bir sayfa açtı. Daha önce Mısır'da toptancı bir tüccarın sermayesi 10.000-30.000 dinar arasında tahmin edilirken bir kârimî tüccarın serveti 1 milyon dinara, hatta daha fazlasına ulaşıyordu. Nitekim Tâceddin el-Kârimî geride 100.000 dinar miras bırakmış, 10 milyon dinara ulaşan servetiyle kârimî Nasreddin Muhammed el-Bâlisî'nin ünü Mısır'ın tüccar çevrelerinin ötesine ulaşmıştı. Kârimîler, ellerinde toplanan büyük paralar sayesinde Mısır'ın para piyasası üzerinde nüfuz sahibi oldular, ticarî faaliyetlerinin yanı sıra devlet finansörü olarak da bankacılık imkânlarından yararlanıp rakiplerine üstünlük sağladılar.

Memlûk sultanları ekonomik sıkıntılar esnasında kârimî tüccarlardan borç para alırlardı. Sultan Berkuk 1394 yılında Timur'la savaşmak için üç kârimî tüccardan senet karşılığında 1 milyon dirhem borç almıştı. Ekonomik sıkıntıya düşen Yemen hükümdarı, hatta zengin altın madenleriyle tanınan Mali Sultanı Mense Mûsâ hac dönüşünde kârimî bir tâcirden borç aldı. Neticede kârimîler, milletler arası ticarete damgalarını vurdukları gibi devletler arası ilişkilerde de etkili olacak kadar önemli bir mevki kazandılar. Bu sebeple kârimî tüccarlar zaman zaman elçi sıfatıyla görevlendiriliyordu.

Kârimîler ticarî faaliyetlerini genelde aile işletmeleri şeklinde yürütüyordu. Ailede gençler kârimî organizasyonunun çeşitli pazarlarında eğitilmek için gönderilir, yeni nesle bir önceki neslin mallarının yanı sıra tecrübeleri ve müşterileri de miras kalır, böylece aile mesleği devam ettirilirdi. Kârimî ailesinin köleleri de firmaları temsil edebilir, malların ithalât ve ihracatını yapabilirlerdi. Babası, dedesi ve amcası tâcir olan kârimî tüccar Nasreddin Muhammed el-Bâlisî'nin kölelerinden birinin Hindistan, Yemen, Etiyopya, Mali ve Bilâdüttekrûr'da onun adına ticaret yaparken öldüğü kaydedilir. Sultan Muhammed b. Kalavun devrinde sayıları 200'e ulaşan kârimî tâcirlerin iş seyahati yapmaya izinli en az 100 köle sahibi oldukları bildirilmektedir.

Burcî Memlûkleri döneminde kârimîler, özellikle XV. yüzyılın ortalarında Memlûk sultanlarının biber ve baharat ticaretine el atmalarıyla sarsılmaya başladılar. Devletin koyduğu ağır vergiler, ithalât ve ihracata uyguladığı baskı ve ihtikâr politikaları sebebiyle kârimîler hızlı bir güç kaybına uğradılar. 1429'da Sultan Barsbay'ın baharat ticaretini devlet tekeline alarak bu faaliyeti kendi denetiminde bir grup tüccarla yürütmesi kârimîlerin çöküşünün başlangıcı oldu. Bu uygulama kârimîlerin yanı sıra Batılı tüccarların ticaret hayatını da etkiledi. Yasak yüzünden Avrupalı tüccarlarla baharat ticaretini gizli yürütmeye çalışan kârimîler ticarî faaliyetlerinin tamamen yasaklanmasıyla tehdit edildiler. Sultan el-Melikü'z-Zâhir Çakmak, Batılı tüccarların Mısır limanlarında kalış süresini altı ayla sınırlandırıp ticarî hayat için yeni bir sorun çıkarmıştı.

XV. yüzyılda Memlûk Devleti'nin kuzey sınırlarında yaşanan gerginlik üzerine bölgeye düzenlenen seferlerde yapılan harcamalar maddî sıkıntıya yol açtı. Zorda kalan yöneticiler ticarî faaliyetlerden ilâve

harçlar alınmasına karar verdi. Bu durum, başta kârimîler olmak üzere ülkedeki bütün tüccar gruplarının çalışmalarını sekteye uğrattı. Mısır ve Suriye'de yaşanan ekonomik krizin gittikçe artmasının yanı sıra Memlûk sultanlarıyla Aden hâkimleri arasındaki anlaşmazlık da kârimî tüccarları, Kızıldeniz'deki en önemli merkezlerinden biri olan Aden'den ayrılıp Cidde'ye gitmek mecburiyetinde bıraktı. Cidde'ye geçmek için yaptıkları harcamalara sultanların aldıkları vergiler de eklendi. Ayrıca papalığın, Avrupalı tâcirlere Memlûk Devleti ile ticareti yasaklayarak Memlûkler'i güçsüz duruma düşürme çabalarının da bunda etkili olduğu söylenebilir. Aynı yüzyılda artan korsan saldırıları da onların ticaretine darbe vurdu. Kârimîler bu gelişmeler üzerine işlerini hızlı bir şekilde kaybetmeye başladılar. Birçoğu çaresiz kalıp sultanın hizmetine girdi ve Mısır'ın toptancı tâcirleri arasında yer aldı. Diğer bir grup ise Mısır dışında Hindistan gibi bazı ülkelerde faaliyet göstermeyi tercih etti. Bir kısmı da devlet için önemli ekonomik sıkıntılara yol açan para ticaretine yöneldi. Nitekim kârimîler, Barsbay döneminde büyük miktarda bakır para ihraç ettiklerinden sultan bu para ihracını tamamıyla yasakladı. Bu süreç, kârimîlerin güçlerini tamamıyla yitirmesine ve ticarî faaliyetlerinin durma noktasına gelmesine zemin hazırladı. Dönemin kaynaklarında 1484 yılından sonra kendilerinin bahsedilmemesi bunun açık bir delilidir. Diğer taraftan 1498'de Ümitburnu'nun keşfi Memlûkler'in ticaret hayatı için ayrı bir darbe oldu, Mısır ve Suriye'nin dış ticareti bütünüyle çöktü.

Kârimî tüccarlar ticarî faaliyetlerinin yanında kültürel faaliyetlerde de etkin rol oynadılar. Vakıflar kurup kütüphaneler açtılar; âlimleri, edebiyatçı ve mutasavvıfları desteklediler; mimari değeri yüksek camiler, medreseler yaptırıldılar; hankahlar, çeşmeler, hamamlar, yetimhaneler, hastahaneler ve dinlenme evleri inşa ettirdiler; bunları kurdukları vakıflarla destekleyerek işler halde tuttular. Yine ticaret yolları üzerinde kervansaraylar yaptırıldılar. Kârimî tüccarlar ayrıca İslâmiyet'in Afrika'dan Uzakdoğu'ya, Güneydoğu Asya'ya, Sudan, Habeşistan, Sumatra, Cava, Bruney, Kuzey Keşmir, Tibet, Filipinler gibi ülkelerde ve Moğollar arasında yayılmasında önemli rol oynadılar.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Furât, *Târih* (nşr. K. Züreyk – Neclâ İzzeddin), Beyrut 1936-38, IX, 7, 378-379, 458; Kal-kaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), III, 536-537, 597; IV, 33; Makrîzî, *es-Sülûk*, I, 72-79, 739, 899; II, 103-104, 132; III, 811; Hatîb el-Cevherî, *Nüz-*

hetü'n-nüfus ve'l-ebdân fi tevârihi'z-zamân (nşr Hasan Habeşi), Kahire 1973, III, 15-16, 337; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühür*, I/2, s. 469; İbn Battûta, *Seyahatnâme* (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2004, II, 782, 896; Hakîm Emîn Abdüsseyyid, *Qüyâmü devleti'l-Memâlikî's-şâniye*, Kahire 1386/1967, s. 127; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi* (trc. Enver Ziya Karal), Ankara 1975, s. 424-427, 431-433; Kâzım Yaşar Kopruman, "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, VI, 497-498; Saîd Abdülfettâh Âşûr, *el-Müctema'u'l-Mısrî fi 'aşri selâini'l-Memâlik*, Kahire 1992, s. 41-43; a.m.f., *el-'Aşru'l-Memâlikî fi Mısr ve's-Şâm*, Kahire 1994, s. 300-301; Cüneyt Kanat, *Memluk-Timurlu Münasebetleri: 1382-1447* (doktora tezi, 1996), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 71; E. Ashtor, "The Karimi Merchants", *JRAS*, I/2 (1956), s. 46-52, 54; W. J. Fischel, "The Spice Trade in Mamluk Egypt", *JESHO*, I (1958), s. 160-164, 166, 169-172; S. D. Goitein, "New Light on the Beginnings of the Karim Merchants", a.e., I (1958), s. 175, 182-184; C. F. Petry, "Travel Patterns of Medieval Notables in the Near East", *StI*, LXII (1985), s. 73, 79; Sanjay Subrahmanyam, "Of Imarat and Tıjarat: Asian Merchants and State Power in the Western Indian Ocean, 1400 to 1750", *Comparative Studies in Society and History*, XXXVII/4, Cambridge 1995, s. 758-759; Li Guo, "Arabic Documents from the Red Sea Port of Quseir in the Seventh/Thirteenth Century, Part 2: Shipping Notes and Account Records", *JNES*, LX/2 (2001), s. 109; Altan Çetin, "Memlükler Devrinde Kârimî Tüccarları", *DTCFD*, XXII/35 (2004), s. 74-75, 79, 81, 85-86; C. G. Brouwer, "Pepper Merchants in the Booming Port of al-Mukha: Dutch Evidence for an Oceanwide Trading", *WI*, new series, XLIV/2 (2004), s. 216; Subhi Y. Labib, "Kârimî", *EP* (İng.), IV, 640-643.

CÜNEYT KANAT

KARYE

(bk. KÖY).

KAŞIKÇI ALİ RIZA EFENDİ (1883-1969)

Son devir din âlimi, şair.

Konya Hâdim ilçesi Alata (Balçılar) köyünde doğdu. Babasının adı Abdülkerim, annesinin adı Fatma Hanım'dır. Medrese eğitimiyle ilgili ilk kitapları köyünde okudu. Ardından iki yıl kadar 'Avâmil ile İzhâr'ı okuyacağı Hâdim'e, on sekiz yaşında iken medrese tahsilini ilerletmek üzere Konya'ya gitti. Konya'da Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi'den *Molla Câmî*, *Menâr* ve Kâdî Beyzâvî'nin tefsirini okudu; ancak I. Dünya Harbi'nin çıkması yüzünden öğrenimini tamamlayamadı. Daha sonra köyüne döndü. Seydişehir'de Seyyid Hârûn türbedârî Mudanyalı Hacı Abdullah Efendi'den kaşıkçılık sanatını öğrendi ve geçimini bu yolla sağlamaya başladı. Bu sırada yine Hacı

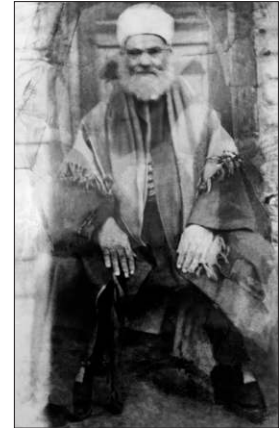
Abdullah Efendi vasıtasıyla Seydişehirli Bostanzâde adlı bir Nakşî-Hâlidî şeyhine intisap etti. Daha sonra yerleştiği Konya'da evlendi ve ticaretin yanı sıra uzun yıllar (muhtemelen Menemen Vak'ası'na kadar) Ahmedde mahallesinde imam ve hatiplik yaptı. 1923'te çıktığı İstanbul seyahatinde Erenköy'deki köşkünde misafir kaldığı, sohbetlerine katıldığı ve daha sonra halifesi olacağı Erbilli Mehmed Esad Efendi'ye intisap etti, ardından Konya'ya döndü.

1930 yılında Menemen Vak'ası'ndan sonra Erbilli Esad Efendi ile irtibatı olduğundan takibata uğradı, yaklaşık iki ay süren bir hapis hayatının ardından serbest bırakıldı. Ali Rıza Efendi, bir yandan Erbilli Esad Efendi'nin idamı ve Nakşî-Hâlidî çevreler üzerindeki siyasî baskı, diğer yandan Türkiye'nin Batılılaşma çabalarının seyirinden duyduğu rahatsızlık neticesinde Türkiye'den ayrılmaya karar verdi. 1934'te oğlu Mustafa Runyun ile birlikte hacca gitti, dönüşte ailesiyle Şam'da kaldı. Sıkıntılı geçen bir yıllık Şam ikametinden sonra 1935'te Medine'ye yerleşti. Medine'de kendisi gibi Türkiye'den gelip buraya yerleşen Ali Ulvi Kurucu, Zeynelâbidin Efendi ve diğer bazı Konyalı hemşehrileriyle görüşmeleri dışında münzevi bir hayat yaşadı, kaşıkçılık mesleğini sürdürdü, eserlerinin telifiyle meşgul oldu. Müridleriyle daha çok mektupla iletişim kurdu, tavsiye ve telkinlerini de kitapları vasıtasıyla yaptı. 18 Ocak 1969'da Medine'de vefat etti ve Cennetü'l-baki'a defnedildi. Ali Rıza Efendi'nin Mustafa Runyun, Hattat Abdullah Rıza, İbrahim, Ahmet Muhtar ve Nesibe adlı beş çocuğu olmuştur. 1999'da akrabaları ve hemşehrileri Kaşıkçı Ali Rıza Konevi Vakfı'nı kurmuşlardır (<http://riza-konevi.blogspot.com.tr/>).

Nakşî-Hâlidî tasavvuf çizgisinin tipik bir temsilcisi olan Ali Rıza Efendi esas muhatap kitle olarak takipçilerini gördü, eserlerinde bunu yansıtan tavsiyelere yer verdi. Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'i, Fahreddin er-Râzî'nin eserleri, *el-Hikemü'l-'Aîâ'iyye* ve şerhleri, Ebû Saîd Hâdimî'nin *el-Berîkatü'l-Mahmudiyye*'si sıkça başvurduğu kaynaklardır. Öte yandan eserleri incelendiğinde hayatını etkileyen olayların başında Menemen Vak'ası'nın ve ardından gerek kendisinin gerekse şeyhinin yaşadığı sıkıntıların geldiği görülür. Fitne devri olarak nitelendirildiği bu döneme yönelttiği eleştiriler arasında Frenkleşme, yanlış medeniyet telakkisi, tesettür anlayışındaki değişim, şapka inkılabı, ulemanın geri plana itilmesi ve toplumsal hayatın dünyevileşmesi gibi hususlar yer alır. Bu

bakımdan Medine kendisi için benzeri durumlarla karşılaşmayacağı korunaklı bir liman olmuştur. Şiirlerinde "Rızâ" veya "Rızâ" mahlasını kullanmıştır.

Eserleri. Ali Rıza Efendi'nin nasihat ve irşad amacıyla yazdığı eserlerin hemen hepsinde ortak olan hususlar arasında ahlâk, itikad, tasavvuf, aşk, sosyal / dinî kaygılar sayılabilir. Kitaplarının yurt dışına basılan Osmanlıca ilk baskılarından bir kısmında tarih kaydı yer almamaktadır. 1. *İmdâdü'l-müslimîn fi beyânü akâidi'l-mü'minîn*. Müellifin muhtemelen Arap harfleriyle basılan ilk kitabıdır. Eserde konular genelde manzum olarak açıklanmaktadır. Kitap Ali Rıza Efendi'nin vefatından sonra Konya'da Latin harfleriyle de basılmıştır. 2. *Necâtü'l-mü'minîn min ehâdisi'l-erbain ve Divân-ı Rızâ necâtü yevmi'l-haşri ve'l-cezâ*. Bu iki metin bir arada hazırlanmış, çeşitli konularda kırk hadis ve açıklamaları kaydedildikten sonra yine konuya dair manzum metinlere yer verilmiştir. Toplam 453 sayfalık eserin ilk 131 sayfası *Necâtü'l-mü'minîn*'i, geri kalan bölüm *Divân-ı Rızâ*'yı oluşturmaktadır. Tasavvufî ve itikadî şiirlerden başka bir vefeyâtname ile Konya ve memleketi Hâdim hakkında şiirler içermektedir. *Necâtü'l-mü'minîn* Mahmut Kanık ve Fatma Zehra Kavukçu tarafından *Kırk Hadis* adıyla Latin harflerine aktarılmıştır (Ankara 2006). 3. *İtticânâme-i Rızâiyye*. Arap harfleriyle basılmıştır (Şam 1383). Bir kısmı divan şeklinde düzenlenmiş eserin manzum bölümü dünya ve âhiret saadeti, ibadetlerin ve zikrin önemiyle, sabır, doğruluk gibi erdemlere dair şiirlerden meydana gelmekte, son kısımlarda ibadetleri açıklayan nesir halindeki metinlere yer verilmektedir. 4. *Gülzâr-ı Medîne (Medinetü'l-Münevvere)*. Arap harfleriyle basılan eser pek çok Arapça beytin manzum tercümesiyle âyet ve hadislerin man-

Kaşıkçı
Ali Rıza
Efendi